

YUSUF HAS HACİB VE KUTADGU BİLİĞ'DE FERD, CEMİYET VE DEVLET TASAVVURU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15667581>

Dr. Kemal Yavuz Ataman

Türkiye

İstanbul Danışmanlık Danışmanlık Ltd.

Müstakil Akademisyen

Sosyal Siyaset Doktoru

Özet

Türkler Müslüman olduktan sonra tarihin akışını değiştiren kudretli ve kuvvetli devletler kurmuşlardır. İlk Müslüman devletlerden Karahanlılar devrinde Yusuf Has Hacib'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig Türk Devlet geleneği, devlet ve cemiyet felsefesi alanında yazılan mühim, kıymetli ve edebi bir eserdir. Kutadgu Bilig, Türklerin siyasi, edebi, içtimai, siyasi tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Yusuf Has Hacib'in üstün vasıfları ve meziyetleri esere aksetmiştir. Eser bir siyasetnamedir, ancak emsallerinden farklıdır. Müellifin bilgi, müşahade, tespit, tahlil ve tekliflerinin müteakip devirlerde isabet kaydettiği aşikardır. Yusuf Has Hacib'in ilmî seviyesinin yanında kemâli ve ahlakı, kitabın tesirini artırmaktadır. Fikirlerini, dini müktesebatı ve hayat tecrübesiyle birleştiren Yusuf Has Hacib pratik, sade, anlaşılır, hikmetli üslubu ve nasihatleriyle cemiyetten her tür insanı dikkate almıştır. Kutadgu Bilig'de, ferd, cemiyet ve devlet bir bütün ve birbirine bağlı olarak telakki, takdir ve tanzim edilmiştir. Bu çalışmada Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ferd, cemiyet ve devlet tasavvuru bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Ferd, Cemiyet, Devlet, Tasavvur, Kâmil İnsan.

THE CONCEPTION OF THE INDIVIDUAL, SOCIETY, AND STATE IN YUSUF HAS HACIB AND KUTADGU BILIG

Abstract

After converting to Islam, the Turks established powerful and influential states that altered the course of history. Written during the Karakhanid era, one of the first Muslim Turkish states, Kutadgu Bilig by Yusuf Has Hacib stands as a significant, valuable, and literary work in the fields of Turkish state tradition and political and social philosophy. Kutadgu Bilig holds a crucial place in the political, literary, and social history of the Turks. The exceptional qualities and virtues of Yusuf Has Hacib are reflected in the work. Although Kutadgu Bilig is classified as a "mirror for princes" (siyasetname), it is distinct from its contemporaries. It is evident that the author's knowledge, observations, analyses, and recommendations proved accurate and relevant in subsequent periods. Alongside his scholarly stature, Yusuf Has Hacib's moral excellence and personal maturity further enhance the

influence of the book. By combining his ideas with religious knowledge and life experience, Yusuf Has Hacib addresses all segments of society with a practical, simple, comprehensible, and wisdom-laden style and with profound advice. In *Kutadgu Bilig*, the individual, society, and state are considered, appreciated, and organized as interconnected and integral elements. This study will examine *Kutadgu Bilig* in the context of Yusuf Has Hacib's conception of the individual, society, and state.

Keywords: Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Individual, Society, State, Conception, Perfect Man.

YUSUF XOS HOJIB VA UNING “QUTADG‘U BILIG” ASARIDA SHAXS, JAMIYAT VA DAVLAT TUSHUNCHASI

Annotatsiya

Turkiy xalqlar musulmon bo'lgandan so'ng, tarix rivojini o'zgartirgan qudratli va kuchli davlatlarni barpo etishdi. Birinchi musulmon davlatlaridan biri bo'lgan Qoraxoniylar davrida yaratilgan Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari turkiy davlatchilik an'analari, davlat va jamiyat falsafasi sohasida yozilgan muhim va qimmatli adabiy asardir. “Qutadg‘u bilig” turkiylarning siyosiy, adabiy va ijtimoiy tarixida muhim o'rin tutadi. Asarda Yusuf Xos Hojibning yuksak fazilatlari va xislatlari o'z ifodasini topgan. Asar siyosatnoma yo'nalishida yozilgan bo'lsa-da, ko'p jihatlari bilan bu turdagi boshqa asarlardan farq qiladi. Muallifning fikrlari, kuzatishlari, tahlillari va takliflari keyingi davrlarda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Yusuf Xos Hojibning mukammal axloqiy qarashlari va ilmiy saviyasi kitobning ta'sirchanligini oshirgan. Yusuf Hos Hojib o'z g'oyalarini diniy bilim va hayotiy tajriba bilan uyg'unlashtirgan holda o'zining sodda va ravon uslubi hamda nasihatlari bilan jamiyatdagi barcha qatlamlarni qamrab olgan. “Qutadg‘u bilig”da shaxs, jamiyat va davlat bir butun va o'zaro bog'liq holda idrok qilinadi, baholanadi va tartibga solinadi. Ushbu maqolada Yusuf Hos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari shaxs, jamiyat va davlat idroki doirasida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Yusuf Xos Hojib, “Qutadg‘U Bilig”, Shaxs, Jamiyat, Davlat, Tasavvur, Komil Inson.

Giriş

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra birçok kudretli ve kuvvetli devletler kurmuş, tarihin akışını değiştirmiştir. Asya'dan Avrupa ve Afrika'ya İslam Türk medeniyetini yaymışlardır. Yusuf Has Hacib, bilgisi, zühdü ve takvası ile temayüz etmiş, samimi bir Müslümandır. Alim ve arif bir şahsiyettir, Arapça ve Farsça'ya hakimdir. Yazdığı *Kutadgu Bilig* sıradan bir nasihat kitabı ve siyasetname değil, içtimai ve insani kıymeti yüksek bir eserdir. *Kutadgu Bilig*'in kendine has bir tarzı vardır. Eserde ferdin, dünya ve ahiret saadetine erişmesi, kâmil insan olması teşvik edilmektedir. İnsanın yaratılış gayesi ve hikmeti, cemiyet ve devlet içindeki

vazifeleri bir hayat felsefesi olarak anlatılmaktadır. Cemiyet hayatının ve devlet teşkilatının en iyi, en ideal bir şekilde imarı, tesisi hakkında önem fikirlere yer verilmiştir. Cemiyet ve devlet nizamının nasıl sağlanacağı, ferdi vazifelerin nasıl ifa edileceği anlatılmıştır. Toplumsal zihniyetin inşası bir ahenk içerisinde ele alınmıştır. Yusuf Has Hacib, ferdin cemiyet içerisindeki yapılarla münasebetine ve irtibatına önem vermiştir. Eserde soru cevap tarzında yapılan konuşmalar, öne sürülen fikirler Türk Devlet teşkilatının felsefesini ve ahlaki temellerini göstermekte, önceki ve sonraki devirler arasında fikri ve ameli irtibatı sağlamaktadır [7, s. 478]. Eserde, devlet kademelerinde ve cemiyetin muhtelif noktalarında yer alan kişilerin hakları ve vazifeleri üzerinde durulmakta, idarecilerin liyakat, ehliyet ve adalete riayet etmelerinin önemine temas edilmektedir. İnsan için esas hayatın ahiret olduğu hakikati, kulluk şuuru hatırlatılmakta, ferdler arasında adab-ı muaşeretin ehemmiyeti anlatılmaktadır. Devlet adamlarına idarede yol gösteren, meselelerin izale edilmesi için pratik usuller tarif eden *Kutadgu Bilig*, siyaseti, devlet idaresini felsefi ve idealist bir şekilde ele almaktadır [2, s. 246]. Devlet idaresinde dikkat edilmesi gereken kaideler, iyi bir idarecinin, hükümdarın, reayanın hususiyetleri açıklanmıştır. Sade, anlaşılır, açık bir üsluba sahip olan eser, siyaset sanatını en güzel şekilde sunmaktadır [5, s. 15-17].

Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacib asil ve ilim ehli bir aileye mensup, iyi yetişmiş, bir çok ilimle mücehhez, çeşitli dilleri bilen, edib, müellif, mütefekkir; Çin, Hind ve İslam felsefesine vakıf bir şahsiyettir. *Kutadgu Bilig*'de astronomi, tıp, hendese, matematik gibi bilgiler vardır. Eserde, okuma, yazma, bilgi edinme, şiir yazma, meslekler, güzel yazı, sanat, belagat, alfabeler, şairlerin hayatları, rüya tabirleri hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Yusuf Has Hacib'in bilgisinin derinliği ve görüş açısının genişliği anlaşılmaktadır [20, s. 143]. Devlet kademesinde idarecilik yapmış, ferdleri ve cemiyeti yakinen tanımış, güzel ahlak sahibi kamil bir insandır. Müşahade ve tahlilleri muteber, kendi dili ve özkültürüne aidiyeti ve dini bilgileri kuvvetli samimi bir Müslüman, mümtaz bir şahsiyettir [4, s. 24]. Netice itibariyle, yazdığı eserle insanları iyiliğe, doğruluğa, mutluluğa çağırmayı gaye edinmiştir [20, s. 144]. Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi *Kutadgu Bilig*, hikmet ve fazileti esas alarak devlet idaresinin usullerini ortaya koymaktadır. Eserde bilgi, akıl, devlet, fazilet, adalet, dil, idrak gibi çeşitli hususlar İslam'a, ahlakî kaynaklara, örf ve ananelere göre tanzim edilmiştir [15, s. 89]. Kafesoğluna göre, "Kaşgarlı Mahmud'un *Divân-ı lügati't-Türk* eseri, Türk dünyasının dış yüzünü, *Kutadgu Bilig* ise, manevi, iç tarafını, siyasî ve idarî görüşünü ortaya koymaktadır. Bu iki eser İslam Medeniyeti çerçevesinde Türk topluluklarının dil ve edebiyatı ile Türk devletinin siyasî-içtimaî bünyesini tanıtmakta, gerekli bütün birikimi ihtiva etmektedirler [11, s. 4]. *Kutadgu Bilig*, kültürel mirasın hususiyetlerine işaret etmektedir. Karahanlılar, her alanda büyük değişikliklerin yaşandığı bir devirde İslam'ın kabul eden ilk Türk devletlerindendir [9, s. 57]. Reşit Rahmeti Arat'a göre "Birbirleriyle çok sıkı bağlı olan birey, toplum ve devlet hayatının ideal bir şekilde

düzenlenmesi için gereken anlayış, bilgi ve erdemlerin ne olduğu; bunların ne şekilde elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerine duran şair-düşünür, bununla kendi devrinde gündelik hayatın üstüne yükselenlerin düşüncelerine tercüman olmuştur. Yusuf Has Hacib bu eseriyle insan hayatının anlamını çözümleyen ve onun toplumun, dolayısıyla da devletin içindeki görevini saptayan bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurmuştur [3, s. 29-30]. Yusuf Has Hacib, ahlak ve siyaset sistemini dört temel kaide üzerine bina etmiştir: Bilgi, fiil, adalet ve hakimiyet. *Kutadgu Bilig*'de Yusuf Has Hacib Türk idare sistemine ait anlayışı yansıtmakla beraber, kendisine has ideal devlet sistemini de aktarmaktadır [10, s. 12-21 & 18, s. 85].

Kutadgu Bilig'de adalet ve istişare en temel değerlerdir [12, s. 93]. Eser, devlet başkanlarına ve adamlarına şu mesajları vermektedir: Bilgiye ve akla önem ver, yaptığın iyilikleri karşılıksız yap, adil kanunlar çıkar, adil düzeni kur, adaletten yana ol, örf, adet ve ananelere bağlı kal [4, s. 32]. Kısaca, *Kutadgu Bilig* devleti yönetme otoritesi, iktidarı ve kuvvetidir. Türk idare ananesi, stratejik düşünme disiplini açısından ilk ve tarihi bir eser hüviyetini taşımaktadır [16, s. 147]. *Kutadgu Bilig*'de hürriyet, kardeşlik, sevgi önemlidir. Türk bozkır kültürü ile İslam Medeniyeti değerleri, Türklerin geçmiş tecrübeleri dikkate alınarak istikbale dair görüşler ifade edilmiştir [7, s. 59].

Ferd, Cemiyet ve Devlet Bütünlüğü

Yusuf Has Hacib insanı merkeze koymuştur. O'nun fikirlerine göre kurulacak sistem ferdi, cemiyeti ve devleti maddi ve manevi olarak geliştirecek, yükseltecek, iyiye, güzele, doğruya, refaha, huzura, mutluluğa taşıyacaktır. Bu sistemin esas unsuru “mesuliyet” sahibi insandır. Mesuliyet, ferdin cemiyette bulunduğu mevkiye ve tesirine göre hükümdara kadar uzanmaktadır [14, s. 24].

Kuran'ı ve Sünnet'i bilen, yaşayan “Kâmil İnsan” *Kutadgu Bilig*'in merkezindedir. İnsan, insanlığa uygun yaşamalıdır. İnsanlığın kriteri iyilik ve doğruluktur, insan bu vasıfları kazanmalı ve yücelmelidir, insan sadece Allah'a kulluk etmeli, derin bir sevgi ve imanla O'na bağlanmalıdır [19, s. 119]. Dolayısıyla ferd, cemiyet ve devlet nizamı “kâmil insan”ın mevcudiyetiyle tasavvur ve idealize edilmiştir. Ferd; iman, ilim, irfan, ihlas, istikamet ve güzel ahlak sahibi olmalı, dünya ve ahiret hayatına birlikte hazırlanmalı, esas hayatın ahiret olduğu şuurunu idrak etmelidir. Eserde, “ferd” ilk idareci olan hükümdardan, devletin üst noktasında bulunanlardan itibaren ele alınmış, iyi bir idarecinin taşıması gereken hususiyetler sayılmıştır. *Kutadgu Bilig*'e göre, “bey (idareci)”, bilgili, akıllı, sabırlı, erdemli, ahlaklı, takvalı, ihtiyatlı, cesaretli olmalıdır. İhmalkar, aceleci olmamalıdır [5, s. 22]. Yusuf Has Hacib'in gayesi, cemiyette huzur ve güvenliğin, kardeşliğin temin edilmesi, devlet idaresinde hak ve adalet kaidelerine riayet edilmesi, halkın üzerine düşen vazifeleri yerine getirilmesi, insanların haklarını güven ve huzur içerisinde kullanabilmesidir [7, s. 59]. Yusuf Has Hacib, insan hayatını, manasını, yaratılış ve varoluş sebeplerini açıklamış, dünya ve ahiret bağlamında bir cemiyet ve devlet felsefesi sistemini kurmuştur [4, s. 25].

Cemiyet

Tarihin her döneminde bir cemiyet hayatı daima düşünülmüş, sıhhatli bir yapının teşekkülüne çalışılmış, gayret edilmiştir. Cemiyet, ferd ve devlet arasında denge unsuru, zemin ve köprüdür. Hak, hukuk, adalet merkezli devlet idaresi ve istikrarlı bir cemiyet hayatı birlikte sürdürülebilir. Devletin iyi idaresi tek başına yeterli değildir. Kaliteli ve vasıflı bir cemiyet, eğitilmiş, bilgili, ahlaklı, çalışkan ferdlere bağlıdır. Bundan dolayıdır ki *Kutadgu Bilig*, toplumsal zihniyet inşa eden temel bir metindir. Cemiyette bulunan çeşitli sınıf ve zümreleri dikkate alınmıştır [2, s. 239]. Yusuf Has Hacib'e göre cemiyetin nizamında iki ana unsur "kılıç" ve "kalem" ehlinin iyi seçilmesi önemlidir. Kılıç (asker) ile kalem (ilim) ehli arasında sağlıklı münasebet ve irtibat memleketin nizamı için önemlidir [15, s. 89-90].

Asırlar önce, Yusuf Has Hacib'in kılıç-kalem ehli diyerek sivil-asker ittifakını istikrarın gereği olarak işaret etmesi feraset ve basiret sahibi olduğunu göstermektedir [14, s. 13]. Yusuf Has Hacib eserinde, askeri komutanların vasıflarına temas etmektedir. O'na göre, komutan bilgili, akıllı, anlayışlı, namuslu, şerefli, doğru sözlü, uyanık, cesur, cömert, mütevazı, siyasi ve idari kabiliyete sahip olmalıdır. Sayılan hususiyetler dikkate alındığında son asırların yeni disiplinlerinden "halkla ilişkiler"i *Kutadgu Bilig*'de görmek mümkündür [15, s. 89-90].

Kutadgu Bilig'de cemiyetin esaslı unsurları kadınlara, çocuklara, çocukların eğitimine, evliliklere önem verilmiştir. Evlenilecek kadınlarda aranan vasıflar, erkek ve kadının iffeti üzerinde durulmuştur. İnsanlar arası irtibatın en sıcak noktası karşılıklı ziyafetlerin önemine değinilmiştir [13, s. 441-448]. *Kutadgu Bilig*'de faydalı bilgiye çok önem verilmiştir. Zira, bilgi, dünya ve ahiret saadetine ulaşacak kıymetli bir vasıttır. Hayatın her alanında bilgiye başvurulması, bilginin kullanılması gereklidir. Yusuf Has Hacib'e göre bilgi, cemiyetin muhafaza, müdafaa ve inşası açısından zaruridir [6, s. 809]. Ferd, cemiyet, devlet ve siyaset ahlakında bilgi temel unsurdur. Yusuf Has Hacib, dünya görüşünü üç temele dayandırmaktadır: Bilgi, dil ve iyilik. Bu üç esastan "bilgi"yi ise en başa koymaktadır [4, s. 28]. Bilgi, ferdin hayatında iyilik ve mutluluğun, cemiyette refahın, devlette ise adaletin anahtarıdır. *Kutadgu Bilig*'e göre, bilgi ve akıl birlikte bulunmalıdır. Akıl olmaksızın bilgi bir iş göremeyecektir. İnsan akıl ile ancak, insan olma vasfını kazanır. Ayrıca, bilginin, fehm, idrak, ızan, anlayış ile birleşmesi gerekir. Yusuf Has Hacib, ferdin, cemiyetin ve devletin bilgi, akıl, anlayış (fehm) ile hayat bulacağını, mutluluğun, refahın ve adaletin bu şekilde sağlanacağını belirtmektedir. Müslüman için ise, akıl ve iman birlikte ve zarurettir [17, s. 13]. Yusuf Has Hacib, cemiyetin inşası ve ihyasını tasavvur ederken, ferdlere, mesleklerle, içtimai unsurlara *Kutadgu Bilig*'de yer vermiştir. İyi bir cemiyet, müştereken üstün vasıfları kazanmakla ve yüksek seviyeye ulaşmakla ve bilgi ile tesis edilebilir. Nitekim, *Kutadgu Bilig*'e bilgi, dünya ve ahiret saadeti vasıtasıdır [6, s. 807]. Yusuf Has Hacib'e göre cemiyetin nizamı ve istikrarı, devlet ile halk arasında hak ve vazifelerin, yükümlülüklerin karşılıklı yerine getirilmesi ile mümkündür [7, s. 59].

Devlet

Yusuf Has Hacib, devletin başında olan hükümdara şeriatın yolunu tutmasını tavsiye etmektedir [21, b. 5552]. *Kutadgu Bilig*'e göre devletin görevi adaleti tesis etmektir. Halkı korumak, halka adil davranmak, adil kanunlar yapmak, merhametli olmak, doğru yolu göstermek, faziletleri öğretmek devletin vazifesidir. Hukukun üstünlüğüne dayanan, insan haklarını koruyan, insana saygı duyan, halka eşit davranan, idarenin muamelelerini yargı denetimine tabi tutan bir hukuk devleti anlayışı *Kutadgu Bilig*'de tarif ve tasavvur edilmiştir. *Kutadgu Bilig*'de siyaset sanatının özgün vasfı, yeni bir devlet felsefesinin, siyasi anlayışı ve şuuru ortaya konulmaktadır [2, s. 244-249]. Eserde idarecilerin ideal vasıfları titizlikle sayılmaktadır. Türklerin İslam öncesi değerleri ile İslamiyet'i kabul etmelerinden sonraki yaklaşımlarını Yusuf Has Hacib ortaya koymuştur. İdeal bir devlet anlayışını, felsefesini, yöneticilerini tarif etmeye çalışmıştır. Bir nevi sosyal devleti izah etmiş, ferd ve cemiyetin dünya ve ukba hayatını birlikte ele almasını istemiştir. Ayrıca, devlet memurlarının haklarının ödenmesinin, devletin zor durumda olanlara yardımcı olmasının gereğine işaret etmiştir [1, s. 421-426]. Togan'a göre, *Kutadgu Bilig* İran ve Yunan etkisinde olmayan, tamamen kendine has Türk devlet idealini ortaya koyan bir eserdir [18, s. 85]. Eserde, iyi bir idareyi kurmak, kanun yapmak, adaleti, asayiş, iktisadi istikrarı, refahı temin etmek güzel bir şekilde ifade edilmiştir. *Kutadgu Bilig*'de iyi bir idare için liyakat, ehliyet, adalet, istişare, hoşgörü gibi kaideler sayılmıştır. Devletin vazifesi "cemiyet için iyi kanunları" yapmak ve tatbik etmek, huzuru, mutluluğu sağlamak, kuvvetli, dirayetli bir "iktidar" olmaktır [14, s. 32].

Zamanın tabiri ile, "iyi idare" (good administration)'yi veya toplumsal dayanışmayı, birlikte idare etmeyi ifade eden "yönetişim" (good governance) anlayışı *Kutadgu Bilig*'de anlatılarak "idealize" edilmektedir. Ferdi hakların devlet tarafından korunması, devlet ve cemiyet için ferdlerin vazifelerini yerine getirmesi birlikte ele alınmaktadır. Amme menfaati, ferdin hürriyeti, haklar ve vazifelerin tanzimi ehemmiyetle arz edilmektedir. Asırlar önce Yusuf Has Hacib, ilmi, marifeti, basireti ve ferasetiyle *Kutadgu Bilig* eserinde hayat kaideleri ve mefhumlarını dile getirmiştir [5, s. 17-24]. Tarih boyunca Türk Devletlerinde hâkim olan Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi'nin izlerini *Kutadgu Bilig*'de görmek mümkündür. İslamiyet ile hemhal olduktan sonra *Kutadgu Bilig*'de bu düşünce ulvi bir gaye olarak ele alınmış, birçok devletin ideali olmuş, İ'la-yı Kelimetullah olarak Osmanlılara kadar uzanmıştır [14, s. 30].

Sonuç

Kutadgu Bilig, edebiyat ve sanat eseri, Türklerin Müslüman olmalarından sonra yazılan ilk siyasetname'dir. Yusuf Has Hacib'in yazdığı *Kutadgu Bilig*, Müslüman Türk devletleri, idarecileri, ferdleri, cemiyetleri için asırlarca bir kılavuz ve ilham kaynağı olmuştur. Türk idare geleneğine ve stratejik düşünmeye katkı sağlamıştır. *Kutadgu Bilig*, iyi bir siyasetname olmasının yanında insani ve içtimai kıymetleri dikkate ele alan, cemiyet hayatını tarif ve tanzim eden kıymetli bir eserdir. Türk Cihan Hakimiyeti mefkuresi, Türk Devlet felsefesi, ferd, cemiyet,

devlet tasavvuru bakımından stratejik bir kıymeti haizdir. Devlet idaresi, halkın mutluluğu, huzuru konusunda verdiği nasihatlerle Yusuf Has Hacib'in faziletlerinin aksettği, kitabın tesirinin arttığı söylenebilir. Asil bir aileye mensubiyeti, iyi bir eğitim alması, ilmi ve irfani müktesebatı, devlette kazandığı idare tecrübesi, cemiyeti yakından tanınması, maziyi, zamanı ve istikbali tahlil etmesi, *Kutadgu Bilig*'in kalitesinde, benimsenmesinde dikkati çeken faktörler olarak kabul edilebilir. Yusuf Has Hacib'in, ferd, cemiyet ve devlet tasavvurunu dünya ve ukba (ahiret) hayatıyla birlikte ele alması, devlet ve cemiyeti kâmil insan (ferd) üzerine bina etmesi eserin temel vasfını ortaya koymaktadır, denilebilir.

Kaynakça

- [1] Açıık, T. (2016). Kutadgu Bilig'de devlet yönetimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 419-438.
- [2] Adalıoğlu, H. H. (2016). Bir siyasetnâme olarak "Kutadgu Bilig". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 237-253.
- [3] Arat, R. R. (Çev.) (2006). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- [4] Arslan, D. D. M. (2011). Kutadgu Bilig'deki ahlak ve siyaset felsefesi. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (21), 23.
- [5] Aslan, M. M., & Bulut, Y. (2018). Kutadgu Bilig'de iyi yönetimin esasları. *Ombudsman Akademik*, 1, 15-25. <https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.474586>
- [6] Aydemir, Ö. K. (2013). Kutadgu Bilig'in dilinde bilgi kavramı ve işlevi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 803-810.
- [7] Demirel, D. (2014). Kutadgu Bilig'de devlet yönetimi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-61.
- [8] DİA (2002). TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 26, s. 478-480). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- [9] Hunkan, Ö. S. (2011). *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*. İstanbul: IQ Yayınevi.
- [10] İnalçık, H. (2000). Kutadgu Bilig'de Türk ve İran siyaset nazariye ve gelenekleri. In *Osmanlı'da devlet, hukuk, adalet* (ss. 1-20). İstanbul: Eren Yayınları.
- [11] Kafesoğlu, İ. (1980). *Kutadgu Bilig ve kültür tarihimizdeki yeri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- [12] Kalkışım, M. M. (2013). Kutadgu Bilig'de "adâlet" değeri. *Mavi Atlas*, (1), 91-98.
- [13] Önler, Z. (2008). Kutadgu Bilig'de toplumsal kabul ve geleneklerden yansımalar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15), 441-455.
- [14] Öz, Ş. (2011). Kutadgu Bilig'de Türk cihan hâkimiyeti düşüncesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(3), 19-35.
- [15] Sarıca, B., & Sarıca, B. (2010). Kutadgu Bilig'de komutan ve ordunun nitelikleri. *Journal of Turkish Research Institute*, 15(37), 87-105.

- [16] Taş, A., Ersoy, A. Y., Özer, K. O., & Hızıroğlu, M. (2017). Kutadgu Bilig'de stratejik düşünmenin izini sürmek. *Bilig*, (80), 147-178.
- [17] Taşdelen, V. (2019). Kutadgu Bilig'in felsefi bağlamı. *Milli Folklor*, 16(124), 5-16.
- [18] Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk tarihine giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- [19] Toprak, F. (2017). İnsan-ı Kâmil'e bakışlarıyla Yusuf Has Hacip ve Hoca Ahmed Yesevî. *Bilig*, 80, 95-122.
- [20] Yavuz, K. (2012). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig. *Journal of Turkish Language and Literature*, 37, 137-180.
- [21] Yusuf Has Hacib. (1998). *Kutadgu Bilig* (Çev. Reşit Rahmeti Arat, 7. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.